

حقوق همبستگی از منظر سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت

مجاهد امیری^۱

لیلا رئیسی^۲

مسعود راعی^۳

چکیده

پیشرفت به مفهوم رشد همه جانبه و تدریجی بخش‌های مختلف جامعه از بعد مادی و معنوی رسیدن به وضعیت مطلوب می‌باشد که ابعاد مختلف این پیشرفت باید در یک سند بلندمدت و دقیق مشخص و برنامه‌ریزی شود و به عنوان یک سند بالادستی مورد تأکید قرارگیرد. سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت نیز بر این اساس در حال تدوین می‌باشد که شرایط جامعه بین‌المللی، لزوم توجه به حقوق همبستگی را در این سند بیشتر مطرح می‌کند. هدف از نگارش این مقاله، پاسخ به این سؤال است که آیا تدوین حقوق همبستگی در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت ضرورت دارد؟ همچنین در این مقاله از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که با توجه به لزوم ارتباط با جامعه بین‌المللی برای رسیدن به پیشرفت در عصر کنونی و از طرفی بومی‌سازی اسناد بالادستی و قرارگرفتن به عنوان یک الگوی مورد پذیرش توسط کشورهای اسلامی، مشخص شدن جایگاه حقوق همبستگی در مهم‌ترین سند پیشرفت کشور، ضرورتی انکارناپذیر می‌باشد. در نتیجه، تدوین این مفاهیم در سند موجب شفاف‌سازی ارتباط جمهوری اسلامی ایران با کشورهای اسلامی و جامعه بین‌المللی شده که اسناد زیر بخشی نیز برنامه‌ریزی دقیقی در این زمینه می‌توانند انجام دهند تا پیشرفت در مفهوم ایرانی اسلامی محقق شود.

واژگان کلیدی: حقوق همبستگی، سند الگوی ایرانی اسلامی، پیشرفت، حقوق بشر

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

۲. دانشیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

raisi.leila@gmail.com

۳. دانشیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، نجف آباد، ایران.

۱. مقدمه و بیان مسئله

ظهور مفاهیم حقوق بشری در عصر حاضر و بویژه پس از جنگ جهانی دوم و تدوین منشور سازمان ملل متحد موجب شد، حقوق بشر و حفظ شأن و منزلت انسانی از جمله مهم‌ترین مسائل مطروحه در جامعه بین‌المللی باشد، هر چند قرار دادن حق و توتو برای پنج کشور قدرتمند جامعه‌ی جهانی، عملاً اصول اساسی انقلاب کبیر فرانسه که عبارت بود از: آزادی، برابری، برادری و اصول اولیه‌ی منشور ملل متحد توسط کشورهای تدوین‌کننده آن، نقض شد. این کشورها با استفاده‌ی ابزاری، از حق و توتو موجب نقض حاکمیت کشورهای در حال توسعه و برخی از مفاهیم نسل سوم حقوق بشر یا حقوق همبستگی می‌شوند. مفاهیمی مانند حق حیات، حق برآزادی، حق بر مشارکت سیاسی در میثاق مدنی سیاسی، تحت عنوان حقوق بشر نسل اول اشاره شده است. مفاهیمی تحت عنوان حقوق اقتصادی، حقوق فرهنگی که نسل دوم حقوق بشر نامیده شد در میثاق حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی مورد تأکید قرار گرفت. دو اصل مهم مورد تأکید انقلاب کبیر فرانسه در قالب حقوق نسل اول و دوم مورد توجه حقوقدانان غربی قرار گرفت و قوانین بین‌المللی ناظر بر این دسته از حقوق تدوین شد. این قوانین در جامعه بین‌المللی کنونی به شکل ابزاری مورد استفاده قرار می‌گیرند. چرا که عدم برابری در بهره‌مندی از امکانات مادی، تفاسیر گوناگون از آزادی در مباحث مختلف با یکدیگر در تعارض قرار گرفته است. لذا در دهه‌های اخیر، نیاز توسعه حقوق مربوط به برادری مانند حقوق همبستگی بیشتر احساس شد و با تحولاتی که در مفهوم حاکمیت بوجود آمد، ضرورت رعایت هنجارهای حقوق بشری و متعهد نمودن کشورها به همکاری و تعامل با یکدیگر در جامعه بین‌المللی در چارچوب مفاهیم حقوق همبستگی نمایان شد. اولین بار در سال ۱۹۷۲ واژه حقوق همبستگی توسط کارل واساک رئیس وقت بخش حقوق بشر و صلح یونسکو مطرح شد و در سال ۱۹۷۹ نظریه حقوق همبستگی را در جلسه حقوق بشر استراسبورگ ارائه نمود (انصاری، ۱۳۹۰: ۲۲). حقوق همبستگی بر اصالت اجتماع بنا نهاده شده تا از این طریق، حقوق افراد رعایت گردد. حقوق همبستگی موجب برقراری ارتباط بیشتر نسل اول، دوم و سوم حقوق بشر می‌گردد. توسعه‌ی جامعه بین‌المللی، انسانی شدن، اجتماعی شدن و اخلاقی شدن حقوق بین‌الملل و

حقوق بشر و نواقصی که نسل اول و دوم حقوق بشر داشتند، موجب بوجود آمدن حقوق نسل سوم یا حقوق همبستگی شد (وکیل و عسکری، ۱۳۹۱: ۴۱). طرح پیش نویس سومین میثاق بین المللی حقوق بشر با عنوان حقوق همبستگی در سال ۱۹۸۲ در مجمع عمومی سازمان ملل متحد مطرح شد و در مقدمه این میثاق مفاهیمی همچون صلح، توسعه، محیط زیست، میراث مشترک بشریت بیان شد. همچنین در اعلامیه نهایی کنفرانس جهانی حقوق بشر مصوب ۲۵ ژوئن ۱۹۹۳ در وین نیز برخی از مفاهیم حقوق همبستگی از جمله صلح، دموکراسی، عدالت، مساوات، حاکمیت قانون، کثرت گرایی و توسعه مورد شناسایی قرار گرفت (وکیل و عسکری، ۱۳۹۱: ۴۵). لذا حقوق همبستگی و مفاهیم مرتبط آن از اهمیت بالایی برخوردار شده و کشورهای در حال توسعه به عنوان حامیان اصلی حقوق همبستگی مطرح شدند و کشورهای توسعه یافته با توجه به منافع ملی خود و سوء استفاده از حقوق بشر و حقوق همبستگی، توجه چندانی به حقوق همبستگی ندارند. این مقاله در نظر دارد به بررسی این مسئله پردازد که با توجه به تدوین پیش نویس سند الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی، باید جایگاه حقوق همبستگی به عنوان نسل سوم حقوق بشر در این سند مشخص شود. چرا که در این سند بر حفظ حقوق مالکیت عمومی بر منابع طبیعی و ثروت های ملی، رفاه عمومی، صلح و امنیت، همراه با رعایت ملاحظات صیانتی، زیست محیطی و بین نسلی در بهره برداری از آن ها مورد تأکید قرار گرفته است. لذا در جهت همکاری اقدامات مشترک بین کشورها بویژه کشورهای اسلامی برای محقق شدن این حقوق، لزوم تدوین حقوق همبستگی به عنوان یک اصل در این سند ضرورتی انکارناپذیر و ضروری می باشد.

۲. اهداف و سؤالات پژوهش

هدف از نگارش این مقاله، تبیین جایگاه حقوق همبستگی و ارائه راهکارهای اجرای آن در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت می باشد و در این خصوص سؤالاتی که مطرح می شود این است که:

- آیا تدوین حقوق همبستگی در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت ضرورت دارد؟
- سازوکارهای اجرای حقوق همبستگی در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت چیست؟

۳. پیشینه پژوهش

یکی از آثار در این زمینه، مقاله شاه ولی (۱۳۹۶) با عنوان «الگوی پایه محیط زیست اسلامی ایرانی پیشرفت» می‌باشد که در دو فصلنامه مطالعات پیشرفت اسلامی ایرانی چاپ شده است. این مقاله بیان می‌کند که بدون فرامین الهی نمی‌توان درک درستی از داوری اخلاق محیط زیست پیدا کرد. همچنین به رابطه‌ی بین حقوق بشر و محیط زیست و مفاهیم آن می‌پردازد. این پژوهش به این نتیجه می‌رسد که تعامل بین محیط زیست و حقوق بشر در اسلام مورد تأکید قرار گرفته و نسبت به حفظ محیط زیست تأکید شده است، اما در این مقاله به سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت اشاره‌ای نشده است.

اثر دیگری که در این قسمت به آن پرداخته می‌شود، مقاله‌ای با عنوان «مفهوم و ماهیت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» می‌باشد که توسط حمزه پور (۱۳۸۹) در فصلنامه‌ی نامه‌ی دولت اسلامی شماره هفت و هشت، سال سوم به چاپ رسیده است. این مقاله تأکید بر ارائه الگوی مناسب اسلامی برای کشور دارد. در این مقاله ویژگی‌ها و مبانی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بیان شده و شاخصه‌های اساسی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت اشاره شده که عبارتند از: الف - ابتدا بر عدالت و معنویت، ب - انطباق با مقتضیات بومی و ج - تضمین‌کننده استقلال کشور. در نتیجه راهبردهای دستیابی به الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را مطرح می‌کند ولی حقوق همبستگی و مفاهیم آن مورد مذاقه قرار نگرفته است.

ابطحی و آرزومجو (۱۳۹۰) در مقاله خود با عنوان «الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در عرصه زندگی فردی» که در شماره‌ی پنجاه و سه، سال چهاردهم به چاپ رسیده است، بیان نموده‌اند که باید الگوهای توسعه‌ی غربی را کنار بگذاریم و الگوی پیشرفت اسلامی را تدوین نموده و این الگوراهگشای دستیابی به هدف والای ما، یعنی دستیابی انسان به ایده‌آل الهی نامحدود و مسئولیت‌آفرین گردد. در این مقاله به نقش الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در عرصه زندگی فردی پرداخته است در صورتی که در مقاله پیش رو حقوق فردی و حقوق جمعی که در حقوق همبستگی به آن تأکید شده، مورد بررسی و راهکارهایی برای تحقق این حقوق در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت ارائه شده است.

کبیر آبادی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای که در شماره یازدهم، سال ششم دو فصلنامه الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی با عنوان «حقوق بین‌الملل و الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی

بررسی موردی قراردادهای نفت و گاز» چاپ شد، بیان می‌کنند که الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به لحاظ رشد و پیشرفت باید دارای بخش‌های متوازن باشد. در این مقاله ارتباط بین حقوق بین‌الملل و سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مورد مذاقه قرار گرفته و راهکارهایی برای بهینه‌سازی قراردادهای نفت و گاز ارائه نموده و نتیجه می‌گیرد با توجه به مسائل نوین مانند تبیین موافقت‌های داوری، اصلاح قانون اساسی و اهتمام در ایجاد نهاد و آیین مستقل داوری قابل تحقق می‌باشد. در این مقاله تأکید بر قراردادهای نفت و گاز در حقوق بین‌الملل می‌باشد و به حقوق همبستگی اشاره مستقیم نشده است.

مقاله‌ی پایانی که مورد اشاره قرار می‌گیرد توسط حسینی و محمدی (۱۳۹۶) با عنوان «واکاوی حق بشر بر محیط زیست» در دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی سال ششم شماره دوازدهم به چاپ رسید، بیان می‌کند که حق بر محیط زیست یک حق بشری نیست، اگر چه ارتباط نزدیکی با آن دارد و در نتیجه پس از تبیین ارتباط محیط زیست و حقوق بشر به مهمترین مصادیق حق بر محیط زیست به عنوان یک حق بشری اشاره می‌کند، اما در این مقاله الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مورد تجزیه و تحلیل قرار نگرفته است.

۴. تعریف مفاهیم

۴-۱. مفهوم حقوق همبستگی

حقوق همبستگی به مجموعه قواعدی گفته می‌شود که در جهت همبستگی بین بشریت بوجود آمده است. اصطلاح حقوق همبستگی در سال ۱۹۷۲ توسط کارل واساک مطرح شد و در سال ۱۹۷۹ این نظریه را در جلسه حقوق بشر استراسبورگ ارائه نمود (انصاری، ۱۳۹۰: ۲۲). هدف حقوق همبستگی یا شناسایی همبستگی است یا ایجاد همبستگی یا تقویت همبستگی‌های موجود. بدین ترتیب که گاه همبستگی وجود دارد ولی نامعلوم است که در این صورت باید شناسایی و حقوقی بر مبنای آن استنباط شود و گاه منظور از همبستگی این است که همبستگی مورد لازم وجود ندارد و باید برای ایجاد آن، حقوقی ایجاد شود. به دیگر سخن، گاهی همبستگی اشاره دارد به وابستگی متقابل موجود بین افراد و گروه‌ها و دولت‌ها که این همبستگی را می‌توان همبستگی خودبخود یا مکانیکی نامید. حقوق همبستگی نماد مناسبی برای تحقق حقوق بشر برای همه انسانها می‌باشد (مولایی، ۱۳۸۶: ۲۷۶).

۲-۴. مفهوم سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت

سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت به عنوان یک الگوی جدید ارائه شده و مسئولین، مردم و بعضی از پژوهشگران و مدیران اجرایی آن را مورد مذاقه قرار داده و نقد نموده و شیوه‌های تدوین و اجرای آن را تحلیل و بررسی می‌نمایند تا در جهت منافع کشور و جامعه‌ی اسلامی و فرهنگ ایرانی اسلامی قرار گیرد و معایب آن برطرف شود و به عنوان یک الگو که هم ایرانی باشد و هم اسلامی و از طرفی قابلیت اجرایی داشته باشد، تدوین گردد. لذا با توجه به تحولات جهانی روز به روز بر اهمیت موضوع غرب‌زدگی و الگویی که کشورهای اسلامی بویژه جمهوری اسلامی ایران از آن بتوانند، تبعیت کنند و به عنوان یک قالب فکری در جامعه از آن استفاده شود نمایان می‌شود. از آنجا که ماهیت نظام جمهوری اسلامی ایران بر گرفته از تعالیم اسلامی است و برای دستیابی به یک سند جامع پیشرفت باید مفاهیم اسلامی در نظر گرفته شود و سند الگوی ایرانی اسلامی با توجه به اصول اسلامی و سیره نبوی تدوین شود، از طرفی در سال‌های اخیر در پرتو واقعیت‌های جامعه ضرورت تأکید بر حقوق همبستگی بیشتر نمایان شده است، لذا حق بر پیشرفت که از آن به عنوان یکی از مفاهیم حقوق همبستگی نیز نام برده می‌شود، مورد توجه نظریه‌پردازان مختلف اسلامی قرار گرفته است، چرا که یکی از راهبردی‌ترین موارد پیشرفت یک کشور، قانون‌مداری است در این خصوص هم مردم و هم مسئولین باید به قوانین پایبند باشند و در صورت ضرورت، قوانینی تصویب شود که اصول اخلاقی و دینی در یک حکومت مردم‌سالار رعایت گردد (امین‌زاده، ۱۳۹۸: ۵). در سند الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی باید حقوق همبستگی به عنوان نسل سوم حقوق بشر تدوین شود تا جهان‌شمولی این الگو در قوانین اساسی کشورهای اسلامی و در جامعه بین‌المللی کنونی قابل اجرا باشد.

۳-۴. مفهوم حق بر محیط زیست سالم

حق بر محیط زیست سالم یکی از اشکال بیان کرامت انسان تلقی می‌گردد که مکمل حقوق بشر برای نسل حاضر و شرط تحقق آن برای نسل آینده می‌باشد که در اسلام تأکید زیادی به آن شده است. پیش‌ترح میثاق بین‌المللی حقوق همبستگی نیز، حق بر محیط زیست را چنین تعریف می‌کند: «ماده ۱۴- هر انسان و کلیه انسان‌ها به صورت گروهی حق دارند از محیط زیست سالم و متعادل از نظر زیست محیطی و مساعد برای توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی

بر خوردار گردند.

ماده ۱۵- دولت‌های عضو متعهد می‌شوند که شرایط طبیعی حیات را دچار تغییرات نامساعدی ننمایند که به سلامت انسان و بهزیستی جمعی صدمه وارد کنند. صدمه‌ای که برای توسعه جمع ضروری است و راهی برای اجتناب از آن وجود نداشته باشد، قابل قبول محسوب می‌گردد» (وکیل و عسکری، ۱۳۹۱: ۶۳).

۴-۴. مفهوم حق بر توسعه

حق بر توسعه به عنوان یک حق ذاتی انسان در اعلامیه‌ی حق بر توسعه بیان شده است که به وسیله‌ی آن هر شخص و همه ملت‌ها حق مشارکت در روند توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و بهره‌مند شدن از آن را دارا می‌باشند. حق بر توسعه، پایه و محور حقوق همبستگی است و حقوق همبستگی بخشی از حقوق آرمانی است که متکی بر جهان بینی متعالی است. بر پایه این جهان بینی انسان فاعل، موضوع، ذی نفع و ذی حق بالاترین سطح از عدالت در مناسبات بین انسانها در کره خاکی است (مولایی، ۱۳۸۹: ۳۱۷).

۴-۵. مفهوم حق بر تعیین سرنوشت

حق بر تعیین سرنوشت، یکی از مهم‌ترین اصول حقوق بین‌الملل جدید می‌باشد. مطابق اصل مزبور، مردم وضع سیاسی خود را آزادانه تعیین و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود را آزادانه مشخص می‌کنند. حق بر تعیین سرنوشت از حقوق اولیه بشری است که بویژه در کشورهای خارج شده از دام استعمار یکی از حقوق بنیادین بشری شناخته می‌شود (اصغری و هاشمی، ۱۳۹۷: ۱۴۴). منشور ملل متحد از جمله اهداف خود را در ماده ۱، توسعه‌ی روابط دوستانه میان ملتها بر مبنای احترام به اصل حق تعیین سرنوشت می‌داند و به نوعی صلح جهانی را در گرو احترام به این اصل در رعایت حقوق مردم سرزمین‌های مختلف دانسته است. این موضوع به نحو دیگر در ماده ۵۵ منشور ملل متحد چنین آمده که ثبات و آسایش که لازمه روابط دوستانه و مسالمت آمیز میان دولتها است در احترام به اصل مذکور است. این اصل مهم همچنین در دو میثاق حقوق مدنی و سیاسی و میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ مجمع عمومی سازمان ملل متحد به این شکل بیان شده است: «کلیه

ملل دارای حق تعیین سرنوشت خویش هستند. به موجب حق مزبور، ملل وضع سیاسی خود را آزادانه تعیین و توسعه اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی خود را آزادانه تأسیس می‌کنند» (وکیل و عسکری، ۱۳۹۱: ۵۴).

۴-۶. مفهوم حق بر توسعه

حق بر ارتباطات از جمله مفاهیم حقوق همبستگی (حقوق نسل سوم) می‌باشد. عده ای نیز، آن را برگرفته از اصل ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر می‌دانند و آن را به عنوان یکی از ملزومات دموکراسی توصیف می‌کند (وکیل و عسکری، ۱۳۹۱: ۸۱). حق بر ارتباطات مفهومی است که در «حقوق جهانی بشر» که از اواسط قرن بیستم و با شکل گرفتن منشور سازمان ملل متحد و اعلامیه جهانی حقوق بشر مطرح شد.

۴-۷. مفهوم حق بر صلح

مفاد اعلامیه حق بر صلح، مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد که طی قطعنامه ۳۹/۱۱ در تاریخ ۱۲ نوامبر ۱۹۸۴ به تصویب رسیده، بیان می‌کند؛ هدف اصلی ملل متحد ضمن یادآوری اصول بنیانی حقوق بین‌الملل در منشور ملل متحد، حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است. در این قطعنامه بیان شده که اراده و آرمان مردم بر محور جنگ از حیات نوع بشر و برتر از آن، دفع یک رخداد هسته‌ای در سراسر دنیاست. در این قطعنامه، حیات بدون جنگ به عنوان یک شرط مقدماتی بین‌المللی در جهت موجودیت بهتر انسان، توسعه و پیشرفت کشورها و ایفای کامل حقوق و آزادی‌های بنیادین بشری اعلام گردیده است. در این دوران، صلح پایدار شرطی اولیه می‌باشد که تمدن انسانی و نجات نوع بشر آن را طلب می‌کند. (وکیل و عسکری، ۱۳۹۱: ۶۱)

۴-۸. مفهوم حق بر کمک‌های انسان‌دوستانه

حق بر کمک‌های انسان‌دوستانه به مفهوم حق رساندن کمک‌های انسان‌دوستانه به افراد صدمه دیده در سوانح و حوادث در کشورهای جهان می‌باشد. شورای انیسیتوی بین‌المللی حقوق بشر دوستانه در آوریل ۱۹۹۳ در اصول راهنمای مربوط به حق بر کمک‌های انسان‌دوستانه از طرفی شورای امنیت با تصویب قطعنامه ۱۲۹۶ در آوریل ۲۰۰۰ در مورد حمایت از غیر نظامیان

اشعار می دارد؛ سازمان‌های انسان دوست در اقدامات خود باید اصول بی‌غرضی، بی‌طرفی و انسانیت را رعایت کنند (ممتاز و رنجبران، ۱۳۹۳: ۱۴۱-۱۴۲).

۹-۴. مفهوم حق بر میراث مشترک بشریت

مفهوم میراث مشترک بشریت، اولین بار در بیست و دومین اجلاس سالانه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۶۷، در مورد مسئله ماهیت حقوق بستر و زیر بستر دریاها و اقیانوس‌ها با پیشنهاد سفیر و نماینده کشور مالت در سازمان ملل متحد آقای «آروید پارادو» مطرح شد که بستر و زیر بستر دریاها و اقیانوس‌ها، خارج از قلمرو صلاحیت ملی کشورها قرار گیرد و به عنوان میراث مشترک بشریت نام‌گذاری شود تا از منافع آن برای منافع بشریت و کمک به حفظ صلح جهانی بهره برداری نمود (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۳۶۴).

۵. روش پژوهش

در این پژوهش، ابتدا با بهره‌گیری از روش اسنادی، حقوق همبستگی و سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت توصیف شدند و مفاهیم حقوق همبستگی و ارتباط آنها با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مورد بررسی قرار گرفتند. سپس به منظور ارزیابی و تحلیل دقیق حقوق همبستگی از منظر سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده و در جمع‌آوری مطالب از منابع کتابخانه‌ای و انتشارات مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بهره‌برداری شده است. با توجه به اینکه حقوق همبستگی به عنوان نسل سوم حقوق بشر شناخته شده است، الزاماً باید از منظر بین‌المللی نیز مورد بررسی قرار گیرد که ارتباط حقوق همبستگی با سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در این پژوهش مورد تأکید می‌باشد و لذا به دلیل نو و بدیع بودن موضوع منابع در این زمینه محدود می‌باشد.

۶. یافته‌های پژوهش

در تحقیق حاضر سؤالاتی مطرح شد که پس از توصیف مفاهیم مهم و تحلیل هر کدام یافته‌های تحقیق پاسخ آنها را بیان می‌کند. یافته‌های تحقیق حاضر بیان می‌کند که تدوین حقوق همبستگی در این سند با توجه به گسترش مناسبات بین‌المللی و در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی

ضرورتی انکارناپذیر است. همچنین سازوکارهای اجرای مفاهیم حقوق همبستگی در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت پیش بینی شده که در زیر به آنها پرداخته می شود.

۶-۱. ضرورت تدوین حقوق همبستگی در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

در عصر حاضر که شاهد توسعه و پیشرفت در عرصه‌های مختلف در بین کشورهای جامعه بین‌المللی می‌باشد، داشتن برنامه‌ریزی جدی و بلندمدت در جهت رسیدن به جایگاه مطلوب در جامعه بین‌الملل ضرورتی غیر قابل انکار می‌باشد. پیشرفت به مفهوم رشد همه جانبه و تدریجی بخش‌های مختلف جامعه هم از بعد مادی و همچنین از بعد معنوی و رسیدن به وضعیت مطلوب می‌باشد. لذا ابعاد مختلف این پیشرفت باید در یک سند بلندمدت و دقیق و مشخص تدوین شود و به عنوان یک سند بالادستی در دسترس قرار گیرد. در بند ۱ و ۲ اصل ۱۱۰ قانون اساسی سیاست‌های کلی نظام اشاره شده که سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت از مصادیق آن است. تمدن غربی که موجب توسعه در کشورهای غربی شده است باید با بررسی و تحلیل منطقی و علمی مورد بهره‌برداری اندیشمندان و پژوهشگران قرار گرفته و از دستاوردهای علمی و فنی آن با در نظر گرفتن تناسب آن با مفاهیم اسلام در جهت پیشرفت کشورهای اسلامی مورد استفاده قرار گرفته، اما منطبق بر ساختار الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با مقتضیات جامعه بین‌المللی تدوین گردد که از ورود اندیشه‌های بی‌هویت غرب به آن جلوگیری شود و از طرفی بتوان راهکارهای علمی و اجرایی در جهت همبستگی امت اسلامی و دستیابی به یک کشور پیشرفته اسلامی گام برداشت. سؤالی که در این مقاله مطرح شده این است که آیا تدوین حقوق همبستگی در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت ضرورت دارد؟ در مقام پاسخ به این سؤال باید گفت؛ هدف از ارائه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت ارتقاء جایگاه جمهوری اسلامی ایران و مسلمانان از اوضاع کنونی به یک موقعیت برتر می‌باشد که این الگو پیش‌زمینه رسیدن به اصل تمدن نوین اسلامی می‌باشد. بنابراین ضرورت دارد، الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت هدف و غایات خود را از مفاهیم اسلامی دریافت کند و از طرفی باید برنامه‌ریزی دقیق و جهانی وجود داشته باشد. در واقع امروزه باید جمهوری اسلامی ایران و همچنین دیگر کشورهای اسلامی تکلیف خود را با هژمونی نظام سلطه در عرصه بین‌الملل، چه در حوزه‌های مدیریتی و چه در حوزه‌های سازسازی‌های بین‌المللی روشن کنند. امروز مسلمانان و کشورهای اسلامی

نقش چندانی در هنجارسازی‌های بین‌المللی ندارند. این الگو باید جمهوری اسلامی ایران را صاحب ظرفیت و توانی کند که بتواند سهم قابل توجهی را در هنجارسازی‌های بین‌المللی و حقوق بین‌الملل داشته باشد. الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت با الگوی توسعه که بیش از ۶ دهه در کشور در حال اجراست، متفاوت می‌باشد، چرا که توسعه فرایندی برای رشد آزادی‌های فرد در جهت دنبال کردن اهداف شخصی است. در گفتمان توسعه، عدالت هیچ جایگاهی نداشته و صرفاً به اقتصاد به عنوان اصلی‌ترین عامل سعادت بشر نگریسته می‌شود و ماهیت انسانی نادیده گرفته می‌شود. اما الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی به دنبال تحول اساسی و مبنایی در کیفیت و کمیت زندگی فردی و اجتماعی است. در این الگوی پیشرفت، صرفاً جنبه‌های مادی در نظر گرفته نشده، بلکه جنبه‌های معنوی رشد و تعالی انسانی را نیز در برمی‌گیرد. لذا از دیدگاه الگوی پیشرفت، سعادت بشر از دو جنبه مادی و معنوی تکامل پیدا می‌کند. بنابراین الگوی پیشرفت جایگزین الگوی توسعه می‌شود که یک سند بلندمدت و بالادستی می‌باشد که برنامه‌ریزی دقیق و جهانی در همه زمینه‌ها ارائه می‌نماید و سعادت مادی و معنوی بشر را سرلوحه‌ی برنامه‌های خود قرار می‌دهد که با توجه به مقتضیات عصر ارتباطات بتواند جایگاه خود را در جامعه بین‌المللی کنونی به دست آورد و به اهداف مطروحه منتج شود. به عبارت دیگر، این الگو باید ترسیم‌کننده خط مشی و هدف‌گذاری در جهت محقق شدن این دستورالعمل‌های اسلامی در بعد جهانی گردد تا با توجه به شرایط کنونی، جامعه‌ی جهانی در پرتو دیدگاه اسلامی ایرانی گام برداشته و بتواند در هنجارسازی‌های بین‌المللی نقش مهمی را ایفا نموده و جامعه‌ی جهانی هم‌تراز با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت باشد. برای تبدیل وضع موجود به وضع مطلوبی که الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت ارائه می‌نماید، نیاز به راهکارهای هدفمند و قانونی در این عرصه می‌باشد (مختاریان‌پور، ۱۳۹۵: ۲۵). در این سند به موضوع حقوق بشر، بویژه حقوق بشر نسل سوم یا حقوق همبستگی به صورت مستقیم اشاره نشده است، در صورتی که اگر این سند به عنوان یک سند بالادستی که باید به عنوان الگویی برای جمهوری اسلامی ایران و حتی کشورهای اسلامی در ۵۰ سال آینده تدوین شود، باید به حقوق بشر بویژه حقوق بشر نسل سوم توجه جدی داشته باشد و به مفاهیم حقوقی آن بپردازد تا در زمان اجرای سند با تعارضات حقوقی بین کشورهای اسلامی و دیگر کشورها در جامعه بین‌الملل و حقوق بین‌الملل منجر نشود و قابلیت اجرایی داشته باشد. ضرورت پرداختن به حقوق همبستگی یا

حقوق نسل سوم در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت از آن منظر بیشتر احساس می‌شود که قرآن به عنوان کتاب آسمانی مسلمانان، ظرفیت جهان‌شمولی دارد و پیام‌های آن برای بشریت و حافظان حقوق بشر، کاربردی و اجرایی است. در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت بیان شده است که ایران باید تا سال ۱۴۴۴ هجری شمسی از نظر عدالت و پیشرفت در شمار چهار کشور برتر آسیا و هفت کشور جامعه بین‌الملل شناخته شود و دارای ویژگی‌های برجسته جامعه اسلامی و خواستگاه تمدن نوین اسلامی ایرانی باشد. لذا حقوق بشر به حقوق مادی محدود نشده بلکه حقوق معنوی انسان و جامعه نیز در آن تعیین کننده می‌باشد و به صراحت اشاره شده است، در عصر حاضر جامعه بین‌المللی در هم تنیده شده‌اند. به عبارتی، سرنوشت افراد جامعه به یکدیگر مرتبط است هر چند از نظر شکلی اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ به عنوان نقطه عطف حقوق بشر نسل اول بود و تدوین منشور ملل متحد در ۱۹۴۵ در شکل‌گیری حقوق بشر نسل اول را نمی‌توان انکار کرد، اما در آیات قرآنی به حقوق بشر توجه ویژه‌ای شده است از جمله: «لا اکراه فی الدین قد تبین رشد من الغی» (بقره، ۲۵۶)، در دین اجباری نیست، راه هدایت و ضلالت مشخص است که اصل آزادی به عنوان یکی از مفاهیم حقوق بشری نسل اول می‌باشد. کشورهای سوسیالیستی با توجه به مقتضیات مربوط شکل‌گیری نسل دوم حقوق بشر را رقم زدند. اما حقوق اقتصادی افراد و مالکیت در اسلام نیز به رسمیت شناخته شده و به آن تأکید شده است و بالأخره کشورهای در حال توسعه با همکاری بعضی از کشورهای توسعه یافته پیشگام تدوین حقوق بشر نسل سوم یا حقوق همبستگی می‌باشند که اسلام مفاهیم صلح، محیط زیست، آموزش و پیشرفت را جزیی از نظام حقوقی خود در نظر دارد. نسل سوم حقوق بشر بر اساس اصل برادری یا همبستگی بنیان گذاشته شد (بولنت، ۲۰۰۴: ۱۲۵). در اعلامیه حقوق بشر اسلامی که در سال ۱۳۶۹ در قاهره به تصویب رسید، مواردی مانند پرهیز از قطع درختان، از بین بردن کشاورزی و حیوانات مفید اشاره شده است (ماده سوم اعلامیه حقوق بشر اسلامی). لذا، امروزه سخن از نسل سوم حقوق بشر یا حقوق همبستگی به یکی از الزامات جامعه جهانی تبدیل شده است چرا که حقوق جمعی و منافع اساسی جامعه جهانی را در نظر می‌گیرد (وازیل، ۲۰۰۹: ۲۳۲). حقوق همبستگی اساساً، مواردی جدید مطرح می‌کند از جمله اینکه تعهدات جدیدی را برای دولت‌ها در نظر می‌گیرد و به نقش و مسئولیت فرد نیز تأکید می‌کند. حقوق همبستگی با تلاش مشترک و تعامل همه‌ی کشورها و ملت‌ها در جامعه

بین الملل محقق می شود (مورگان، ۲۰۰۵: ۸۷). در مفاهیم اسلامی نیز حقوق همبستگی یکی از اصول اسلامی معرفی شده است (مورگان، ۲۰۰۵: ۸۳) و در قوانین اسلامی این حقوق وجود داشته است. در تدابیر در نظر گرفته شده برای سند الگوی ایرانی اسلامی نیز، پیشرفت، حق بر آموزش و لزوم دانش افزایی مردم، توقف خام فروشی و محیط زیست پایدار و اخلاق زیستی، حق بر آب و انرژی و دیگر منابع حیاتی، تأمین امنیت و ایمنی غذایی و ترویج تغذیه سالم و ارتقای سازوکارهای نظارت بر تولید و توزیع مواد غذایی و مصرفی، پوشش همگانی مراقبت ها و خدمات و توزیع عادلانه منابع حوزه سلامت، مشارکت مردمی در ارتقای سلامت با اولویت پیشگیری و کنترل عوامل تهدیدکننده تبیین شده است. لذا، تدوین یک سند بلندمدت و بالادستی نیاز می باشد که برنامه ریزی دقیق و گویایی در همه زمینه ها ارائه نماید و با توجه به مقتضیات عصر ارتباطات، بتواند جایگاه خود را در جامعه ی جهانی به دست آورد و به اهداف مطروحه منتج شود. به عبارت دیگر، این الگو باید ترسیم کننده خط مشی و هدف گذاری در جهت محقق شدن این دستورات عملی های اسلامی در بعد جهانی گردد، تا با توجه به شرایط کنونی، جامعه ی جهانی در پرتو دیدگاه اسلامی ایرانی گام برداشته و بتوان در هنجارسازی های بین المللی نقش مهمی را ایفا نموده و به فرموده مقام معظم رهبری: «اگر ما انقلاب اسلامی و معارف اسلامی را به درستی معرفی کنیم، دنیا شیفته معارف اسلامی و فرهنگ آن می شوند و در یک مقطع ۵۰ ساله عملکرد جامعه جهانی همپراز با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت قرار گرفته و جامعه جهانی برای ظهور منجی عالم بشریت محیا گردد». سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت که برای دوره ۵۰ ساله در حال تدوین است باید کامل و با برنامه ریزی بلندمدت و در حد و اعتبار امت اسلامی باشد. در این سند به موضوع حقوق بشر بویژه حقوق بشر نسل سوم یا حقوق همبستگی اشاره نشده است، در صورتی که این سند به عنوان یک سند بالادستی که باید به عنوان الگویی برای جمهوری اسلامی ایران و حتی کشورهای اسلامی در ۵۰ سال آینده می باشد، باید به حقوق همبستگی توجه جدی داشته باشد و به ابعاد حقوقی آن بپردازد تا در زمان اجرای سند با تعارضات حقوقی بین کشورهای اسلامی و دیگر کشورها در جامعه بین الملل منجر نشود و قابلیت اجرایی داشته باشد.

۲-۶. ساز و کارهای اجرای حقوق همبستگی در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

حقوق همبستگی به عنوان نسل سوم حقوق بشر دارای مفاهیمی مختلفی است که در راستای اجرای این مفاهیم در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، باید ارتباط آنها و شیوه و راهکارهای اجرا در الگو مشخص شود. لذا سؤال دیگری که مطرح می‌گردد این است که ساز و کارهای اجرای حقوق همبستگی در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت چیست؟ در پاسخ به این پرسش مفاهیم حقوق همبستگی و ساز و کارهای اجرای آنها در الگوی پیشرفت مورد بررسی قرار می‌گیرند. مفاهیم حقوق همبستگی مانند: حق بر محیط زیست سالم، حق بر میراث مشترک بشریت، حق بر ارتباطات، حق بر توسعه، حق بر صلح، حق بر تعیین سرنوشت، حق بر کمکهای انسان دوستانه در زیر مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱-۲-۶. ساز و کارهای اجرای حق بر محیط زیست در سند الگوی اسلامی ایرانی

یکی از مفاهیمی که در حقوق همبستگی مورد تأکید قرار گرفته، حق بر محیط زیست سالم می‌باشد. نگاه جدید به محیط زیست و شرایطی که بشر برای بقاء نیازمند است، نه تنها موجب تحولات اساسی در نگرش به توسعه و رشد گردید، بلکه به طور کلی، روند توسعه‌ای را که جوامع غربی در طی دهه‌های اخیر پشت سر گذاشته‌اند را مورد انتقاد جدی قرار داد (عربی و لشکری، ۱۳۸۳: ۴۶). در سال ۱۹۸۳ کارشناسان مسلمان، مطالعات خود را در خصوص ارتباط اسلام و حفاظت از محیط زیست گسترش دادند و به این نتیجه رسیدند که انسان صرفاً، اداره‌کننده زمین است و نه مالک آن (شیلتون و کیس، ۱۳۹۶: ۴۱). بنابراین، اصول اسلامی حقوق محیط زیست را به عنوان یک تکلیف مذهبی در دین اسلام پذیرفته‌اند (مرادی، ۱۳۹۶: ۱۸). از طرفی با بررسی قوانین ملی، اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به لزوم حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی می‌پردازد (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران). حفاظت از محیط زیست به عنوان یک رهیافت که تلفیقی از دغدغه‌ها، بیم‌ها و امیدهای انسان در قرن بیست و یکم می‌باشد، لزوم شناسایی حق بر محیط زیست سالم را به عنوان یکی از مفاهیم حقوق همبستگی مورد تأکید قرار می‌دهد (مومنی راد، ۱۳۹۴: ۱۳۵). لذا جز با همسویی و همکاری محلی، ملی و بین‌المللی مردم، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی محقق نمی‌شود. بعضی از اصول اسناد حقوق بشری که توسط سازمان ملل متحد مورد تصویب قرار گرفته،

حقوق محیط زیست را از جمله حقوق اساسی بشر در نظر گرفته است، برای مثال ماده ۲۱ منشور جهانی حقوق بشر به عدم خسارت دولت‌ها به مشترکات فرامرزی که در بردارنده حقوق بنیادین بشریت باشد، تأکید می‌کند. در ماده ۱۴ اشاره می‌نماید که هر انسان به صورت فردی و کلیه انسانها به صورت جمعی حق دارند از محیط زیست سالم و دارای تعادل زیست بومی و مناسب برای توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی بهره مند شوند (مومنی‌راد، ۱۳۹۴: ۱۳۶). گزارشی به نام «آینده‌ی مشترک ما» بیان می‌کرد، آنچه که می‌بایست پایدار گردد، طبیعت، سیستم‌های حمایت‌کننده از زندگی و جوامع محلی بوده و آنچه که می‌بایست توسعه یابد، مردم، اقتصاد و جامعه است که باید پایدار گردد (مضطرزاده و حجتی، ۱۳۹۳: ۸۸). کنوانسیون مربوط به دسترسی به اطلاعات، مشارکت عموم در فرایند تصمیم‌گیری و دسترسی به دادرسی مربوط به محیط زیست زیر نظر کمیسیون اقتصادی منطقه‌ای ملل متحد برای اروپا در ۲۵ ژوئن ۱۹۹۸ به تصویب رسید (رمضانی قوام‌آبادی، ۱۳۸۹: ۳۸). لیکن توسعه‌ی حقوق بین‌الملل محیط زیست با موانع اساسی از جمله عدم تمایل دولت‌ها به تفویض حاکمیت یا محدود کردن آن به نفع سازمان‌های زیست محیطی در سطح بین‌المللی، پرهزینه بودن حفاظت محیط زیست و کمبود منابع مالی، خصوصاً برای کشورهای در حال توسعه که از نظر تعداد بیشترین کشورها هستند و منابع مالی کافی برای حفاظت محیط زیست را ندارند، مواجه می‌باشد. همچنین گستردگی مفاهیم محیط زیستی از جمله آب، هوا، خاک و هر آنچه که در کره زمین و ماورای جو وجود دارد، باعث شده که تدوین مقررات برای هر یک از بخش‌های زیست محیطی زمان‌بر شود. لذا، زمان آن رسیده که برای حل محدودیت‌ها و موانع فرا روی حقوق بین‌الملل محیط زیست به توسعه‌ی مفهومی و ماهوی حقوق بین‌الملل پرداخته و مهم‌تر از آن اینکه سازمانی جهانی برای حفاظت محیط زیست با اختیارات و قدرت لازم تشکیل گردد. بدیهی است مباحث مربوط به تأسیس این سازمان جهانی نیز خارج از کشمکش کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته نخواهد بود. البته باید یادآور شد که حق بر محیط زیست سالم در آیات و روایات متعددی بیان شده است. خداوند متعال، بهره‌برداری از محیط زیست، آب، هوا و غذای سالم (طبیات) را حق بشر دانسته است. با این حال نتیجه بررسی حکایت از آن دارد که در وضعیت کنونی، زمینه‌های لازم برای پیوند حقوق بشر و محیط زیست در اندیشه‌های حقوقی فراهم شده و اغلب حقوقدانان به خوبی واقفند که نگرانی‌های

حقوق بشر و زیست محیطی به هم پیوسته‌اند و چند بعدی بودن موضوعات مرتبط با این مسائل، مانع از بررسی یک‌جانبه و تک‌بعدی آنها و استمرار عملکرد نادرست گذشته در بررسی مستقل آنها می‌شود. باید توجه داشت هر خطری که بر محیط زیست وارد شود، مستقیماً وضعیت بشر را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ تخلف از محیط زیست، تخلف از حقوق بشر است. در بعضی از اسناد بین‌المللی، حق اشخاص برای رجوع به محاکم و مراجع قضایی داخلی و بین‌المللی مورد تأکید قرار گرفته و حتی به عنوان یک حق بشری و جمعی مطرح نموده است (حسینی و محمدی، ۱۳۹۶: ۱۴۴). از این روی جایگاه حق بر محیط زیست سالم در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت که سندی بالادستی است و تحولات جهانی باید مشخص گردد تا چالش‌های حقوقی تصمیم‌گیری در این خصوص کاهش یافته و مسئولان را در تصمیم‌گیری در این موضوع راهبری نماید (شاه ولی، ۱۳۹۶: ۱۳۶).

۲-۲-۶. سازوکارهای اجرای حق بر میراث مشترک بشریت در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت

در عصر حاکمیت بشریت، حقوق بشر از چنان قدرتی برخوردار شده است که فرد را صاحب حقوق بین‌الملل کرده و دولت‌ها را مکلف به دفاع از حریم این حقوق نموده است. مفهوم میراث مشترک بشریت، اولین بار در بیست و دومین اجلاس سالانه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۶۷، در مورد مسئله ماهیت حقوق بستر و زیر بستر دریاها و اقیانوسها با پیشنهاد سفیر و نماینده کشور مالت در سازمان ملل متحد آقای «آروید پارادو» مطرح شد که بستر و زیر بستر دریاها و اقیانوسها، خارج از قلمرو صلاحیت ملی کشورها قرار گیرد و به عنوان میراث مشترک، بشریت نام‌گذاری شود تا از منافع آن برای منافع بشریت و کمک به حفظ صلح جهانی بهره‌برداری نمود (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۳۶۴). همچنین در کمیته فضای ماورای جو نیز مطرح شد و امروز نیز در بسیاری از قلمروهای حقوق بشر مثل تنوع فرهنگی مطرح می‌شود و در مباحثی مطرح می‌شود که حمایت از نواحی یا منابع در خطر متعلق به عموم بشریت، خارج از صلاحیت دولت ملی قرار دارد (کارگروه حقوق همبستگی، ۱۳۸۸: شماره ۱). به همین دلیل فضای ماوراء جو، منابع بستر و زیر بستر دریاها در ماوراء قلمرو صلاحیت ملی دولت‌ها، ژنوم میراث انسانی، میراث فرهنگی زیر آب و بالاخره تنوع فرهنگی قلمداد

شده‌اند. یعنی هیچ دولتی نمی‌تواند با استناد به حقوق فردی مفروض خود، مدعی بهره‌برداری انحصاری و بدون نظارت از فضا یا منابع دریاها در ماوراء قلمرو صلاحیت ملی دولتها، یا میراث فرهنگی زیر آب یا اطلاعات ژنتیکی شده یا به حریم تنوع فرهنگی تعرض نماید. منبعث از کنوانسیون‌های بین‌المللی مثل اساسنامه آژانس و کنفرانس ای‌کشورها، انرژی هسته‌ای، معاهده استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای نیز مبتنی بر اصل میراث مشترک بشریت است، زیرا دستاوردهای علمی و فناوری میراث مشترک است و در انحصار کشور خاصی نیست. این دستاوردها به ویژه در زمینه‌ی علوم و فنون هسته‌ای باید با حسن نیت برای صلح و رفاه و آسایش بشریت به کار گرفته شوند و نباید وسیله‌ی ایجاد وحشت، باج‌خواهی یا ایجاد سلطه باشند. بنابراین پذیرش این حق تکلیفی را بر تمام کشورها بار می‌کند که علاوه بر استفاده صلح‌آمیز از این منابع، اجازه‌ی بهره‌مندی دیگر کشورها از چنین حقی را بدهند، زیرا مالکیت بر این چنین اموری قابل طرح نیست و نوع بشر در هر نسلی باید بتواند از این حقوق برخوردار گردد. حق بر میراث مشترک بشریت در مقابل مکاتب لیبرالیستی، مرکانتیلیستی و پوزیتیویستی غرب شکل گرفت، به این سبب که این ارزش‌ها در حقوق بین‌الملل غربی توان پیشرفت بشریت را نداشته‌اند. از دیدگاه این مکاتب غربی حقوق بین‌الملل، میراث مشترک بشریت زمانی قابل اعمال است که دولت‌های قدرتمند رضایت واقعی خود را به الزام به تعهدات مربوطه اعلام کنند (جمالی، ۱۳۸۹: ۷۱). موضوعی که از دیدگاه کشورهای در حال توسعه دارای اشکال است و بویژه از دیدگاه جمهوری اسلامی ایران پذیرفتنی نیست و آن را به چالش می‌کشد. پیشرفت علم و دانش در عصر حاضر، مهمترین مسائلی را در زمینه‌ی حق مالکیت بر میراث مشترک بشریت ایجاد کرده است. در واقع طرح این عنوان خود در اثر پیشرفت علوم مطرح گردیده است، چنانچه مسئله‌ی بستر دریا که برای اولین بار موجبات طرح اصل میراث مشترک را فراهم آورد، خود با توسعه توان کاوش بشریت در اعماق دریاها مطرح گردید. به این ترتیب پیشرفت علم بشر هر روزه مسائل بیشتری را در قلمرو این اصل وارد می‌کند (کارگروه حقوق همبستگی) و تغییرات اساسی در حقوق بین‌الملل ایجاد خواهد کرد. ارزش‌هایی همچون همبستگی، امنیت جمعی اقتصادی، مسئولیت اجتماعی در یک مقیاس جهانی و سلامت جهانی که در میراث مشترک بشریت نهفته است، چالش‌های پیدا و پنهانی است که در آینده در جامعه‌ی بین‌المللی و حقوق بین‌الملل آشکار می‌شود. لذا، حقوق اسلام با حقوق بین‌الملل غربی در مورد حق بر

میراث مشترک بشریت باید از نظر مفهومی و مبنایی تقویت شود (جمالی، ۱۳۸۹: ۸۶) و به یک رهیافتی نائل شوند که پیشرفت بشریت با در نظر گرفتن حقوق همبستگی و اجرای آن در بین جامعه‌ی بین‌المللی دست یافتنی باشد.

۳-۲-۶. سازوکارهای اجرای حق بر ارتباطات در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت

حقوق همبستگی بر حق ارتباطات تأکید دارد و به عبارت دیگر برخلاف سایر نسل‌های پیشین حقوق بشر، شکلی دو وجهی دارد، یعنی نه تنها بر به دست آوردن دانایی تأکید می‌ورزد بلکه بر حق انتقال آن نیز اسرار دارد. از سوی دیگر، در حقوق قبلی نقطه‌ی ثقل و مسئله مهم قضیه، رساندن اطلاع به شخصی بود، لیکن در حق بر ارتباطات هر چند همین عنصر نیز باقی است ولی نقطه‌ی ثقل حق اطلاع بر حق انتقال اطلاعات سنگینی می‌کند نه حتی به دست آوردن آنها. حق بر ارتباطات از دو دیدگاه قابل توجه است، در دیدگاه اول حق بر ارتباطات را سلبی می‌داند و به عنوان عدم سانسور اطلاعات توسط دولت برای انتقال اطلاعات به تمام کسانی که خواستار آن هستند، می‌باشد، ولی دیدگاه دوم ایجابی و معتقد است که در آن شهروندان قدرت عمومی را وادار می‌کنند که شرایط لازم برای تسهیل جریان اندیشه را فراهم سازد. لذا در اسناد مهم بین‌المللی، آزادی بیان و آزادی اطلاعات، بطور مستقیم و غیر مستقیم به عنوان عناصر حق بر ارتباطات تأکید شده است و می‌توان قائل بر آن شد که شناسایی حق آزادی بیان در اسناد بین‌المللی حاکی از شناخت حق بر ارتباطات به عنوان یکی از مفاهیم حقوق همبستگی است که (عسکری و کیل، ۱۳۸۹: ۸۰) در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت نیاز به تدوین قوانین شفاف‌سازی اطلاعات و ارتباطات می‌باشد تا حق افراد در دستیابی به اطلاعات مورد نیاز در نظر گرفته شود و در قوانین عادی که توسط مجلس شورای اسلامی تصویب می‌شود از مفاهیم حقوق همبستگی، بویژه حق بر ارتباطات موجود در سند الگوی ایرانی اسلامی به عنوان مرجع قانونی بالادستی مورد استناد قرار گیرد.

۴-۲-۶. سازوکارهای اجرای حق بر توسعه در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت

حق بر توسعه نیز یکی دیگر از حقوق مورد تأکید حقوق همبستگی است که در قطعنامه ۴۱/۱۳۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد مصوب ۴ دسامبر ۱۹۸۶ مورد شناسایی قرار گرفت. در این

اعلامیه، حق بر توسعه به عنوان جزء لاینفک و مکمل حقوق بشر معرفی شده است. کنفرانس جهانی توسعه اجتماعی که در سال ۱۹۹۵ در کپنهاگ تشکیل شد، نظام بین‌الملل را برای اولین بار متعهد به ریشه کردن فقر مطلق نمود و حق توسعه را بطور شفاف بیان کرد و دولت‌ها به عنوان مسئول اصلی اعمال حق بر توسعه به عنوان حق فردی و حق اجتماعی شناسایی شدند (عسکری وکیل، ۱۳۸۹: ۵۱). جوامع غربی پس از حدود دو قرن رشد شتاب‌آلود و گسترش در تمامی ابعاد زندگی مادی، به نقطه‌ای رسیده‌اند که موجب نگرانی و بحران در بین حاکمان آنان شده است. حاکم شدن ابزارها و تکنولوژی و نگرش مادی فیزیکی محض به انسان، نه تنها باعث جلوگیری از رشد شده، بلکه حتی موقعیت بشریت در دنیای غرب را در بخش خواسته‌ها و تمایلات و آرمانها با شک و ابهام مواجه نموده است. در اعلامیه‌ی پایانی کنفرانس جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۹۳ در وین، سند پایانی کنوانسیون ریو، کنفرانس جهانی پکن، دستور کار برای توسعه در ژوئن ۱۹۹۷ و قطعنامه‌ی تشکیل شورای حقوق بشر ۲۰۰۶ به جهان شمولی حقوق بشر و پیوستگی ابعاد مختلف حقوق بشر تأکید شده و حق بر توسعه نیز بر آن استوار می‌باشد. همچنین، کشورهای غربی حق بر توسعه را به عنوان یک حق فردی مورد تأکید قرار دادند. البته باید اشاره کرد، افراد در این نوع از توسعه هرچند از نظر مادی به خواستگاه خود رسیده است، اما در کنار بیش از یک میلیارد نفر انسان دیگر که در فقر مطلق بسر می‌برند، از زندگی بهره و رضایت لازم را ندارند و جامعه‌ی جهانی مخصوصاً در عصر حاضر بیش از آنکه از حقوق بشر و حقوق بین‌الملل متاثر گردد، تحت تأثیر سیاست بین‌الملل قرار گرفته و منافع ملی، حاکمیت، امنیت ملی کشورها قربانی مطامع شیطانی و غیر اخلاقی افرادی قرار گرفته که تنها به بقای خود می‌اندیشند (ذاکریان، ۱۳۹۲: ۴۴). آل‌گور قبل از رسیدن به معاونت رئیس جمهوری آمریکا می‌نویسد: «ما در تمدن کنونی، دنیای مصنوعی و دروغین که تشکیل شده از گل‌های پلاستیکی، زندگی مجازی، تهویه مطبوع، چراغ‌های فلورسنت، پنجره‌هایی که بسته‌اند و رو به بیرون باز نمی‌شود، موزیک متنی که هرگز خاموش نمی‌شود، ساخته‌ایم، روزها را پشت سر می‌گذاریم، بدون اینکه بدانیم هوا چگونه بوده است، شب‌هایمان را می‌گذرانیم، در حالی که آسمان پر از نورهای مجازی شده و کار و تلاش ادامه دارد، دنیای گوشی‌ها و تلویزیون‌های جیبی، سالن‌های تفریحات و خوش‌گذرانی، غذاهای فریز شده برای دستگاه‌های ماکروویو و قلب‌های یخی، بی‌احساس و تخدیر شده از کافئین قهوه و مشروبات الکلی، مواد

مخدر و خیالات اغفال‌کننده (عربی و لشکری، ۱۳۸۳: ۴۸). الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت زمانی بست و گسترش می‌یابد که در برابر اصول توسعه غربی بتواند اصول خود را مطرح نموده و در هر یک از مفاهیم اجتماعی و زندگی بشریت الگو و برنامه بلند مدت ارائه نماید.

در کشور ما حدود یک درصد تولید ناخالص ملی در جهت برنامه‌های توسعه هزینه می‌شود. در کشورهای پیشرفته این رقم به ۳ تا ۵/۱ می‌رسد. در کشورهای غربی برنامه‌ریزی برای توسعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این کشورها در جهت حفظ تسلط خود بر کشورهای پیرامونی، اقدامات برنامه‌ریزی شده‌ای انجام می‌شود تا توسعه‌ی همه جانبه در نظر گرفته شود و در استراتژی کلان این کشورها، برنامه‌های راهبردی در جهت توسعه در نظر گرفته می‌شود. متفکران و اندیشمندان غربی راه پیشرفت را در غرب و ذوب شدن در فرهنگ و تمدن غرب می‌دانند و تمدن غربی را، راه نجات انسانها از فقر و دست‌یابی به توسعه و رفاه می‌دانند. این توسعه، با مقدمات و دستاوردهای خود، نتیجه شرایط بوجود آمده در غرب می‌باشد و برای فرهنگ‌هایی با شرایط متفاوت، ارزش‌ها، علایق فرهنگی و اجتماعی گوناگون، عملی و قابل تجویز نیست. لذا، الگو برداری از اسناد توسعه‌ی غرب، برای کشورها دیگر اشکالات متعدد ساختاری و هنجاری در بر دارد (عربی و لشکری، ۱۳۸۳: ۵۴). البته لازم است به این نکته توجه شود که تمدن امروز غرب همراه با شاخصه‌های مربوط به خود که دستاوردهای تکنولوژیک و علمی در بر داشته نباید مورد غفلت قرار گیرد و از آن چشم‌پوشی شود، بلکه باید در اخذ و بهره‌برداری از تمدن غرب و تکنولوژی آن در تناسب و سازگاری با فرهنگ اسلامی و در جهت ارتقا و پیشرفت و دست‌یابی به زندگی بهتر با توجه به هنجارهای ارزشی آن اقدام نمود و از هرگونه الگو برداری کورکورانه و صوری، تقلیدی بی‌نتیجه خودداری کرد تا با استفاده از فرهنگ اسلامی ایرانی بتوان، شناخت دقیق‌تری از معضلات جامعه بشری به دست آورد و با ارائه راهکارهایی بومی و استفاده از نظریات عالمان دینی و نظریه‌پردازان علمی، به عنوان یک الگوی پیشرفت اصیل و با ارائه برنامه ۵۰ ساله امکان دست‌یابی به یک کشور پیشرفته اسلامی مهیا گردد (رئسی و امیری، ۱۳۹۸).

۵-۲-۶. سازوکارهای اجرای حق بر صلح در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت

از مفاهیم دیگر حقوق همبستگی حق بر صلح می‌باشد. بند اول از ماده یک منشور سازمان ملل به حفظ صلح و امنیت بین‌المللی می‌پردازد. هدف از تشکیل جامعه ملل و سازمان ملل متحد

حفظ صلح و امنیت بین المللی بود، اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ حق بر صلح را اساس دیگر حقوق می‌داند و در مقدمه اعلامیه اصول همکاری فرهنگی بین المللی مصوب ۱۹۹۶ اشاره می‌کند: «تا وقتی که در ذهن انسانها جنگ‌ها شروع می‌شود، در ذهن آنها اشکال مختلف دفاع از صلح نیز بوجود می‌آید و صلح باید بر مبنای همبستگی اخلاقی و معنویت بشریت پایه ریزی شود» (عسکری و کیل، ۱۳۸۹: ۶۰). آرمان غایی بشر در سطح جامعه بین المللی، دستیابی به صلح و امنیتی است که در نتیجه آن، خشونت از زندگی انسان رخت بر بسته و منزلت آدمی، جایگاه خود را باز یابد. اعلامیه حق بر صلح مجمع عمومی سازمان ملل متحد که طی قطعنامه ۳۹/۱۱ در تاریخ ۱۲ نوامبر ۱۹۸۴ به تصویب رسید، هدف اصلی سازمان ملل را حفظ صلح و امنیت بین المللی می‌داند و بیان می‌کند: «زندگی در پرتو صلح پیش زمینه‌ی پیشرفت و توسعه کشورها و ضرورت التزام به حقوق و آزادی‌های بشر می‌باشد. عدم تهدید به جنگ و عدم استفاده از زور تضمین کننده اجرای حق بر صلح می‌باشد که کشورها در روابط خورد با یکدیگر باید رعایت نمایند (عسکری و کیل، ۱۳۸۹: ۶۱). ماده ۲ منشور سازمان کنفرانس اسلامی در خصوص هماهنگی فعالیت کشورهای اسلامی در زمینه صلح و امنیت بین المللی و بکار بردن روش‌های مسالمت آمیز برای حل اختلافات بین المللی تأکید می‌کند (منشور سازمان کنفرانس اسلامی). امروزه صلح و امنیت بین المللی، در زمره‌ی مهم‌ترین پیش نیازهای حقوق بشری است. با به خطر افتادن صلح و امنیت بین المللی، تمامی حقوق و آزادی انسان‌ها دچار مخاطره خواهد شد؛ زیرا جنگ و تهدید در سطح جهان، نه تنها صلح و امنیت بین المللی را متأثر می‌سازد، بلکه توسعه، رشد اقتصادی، حقوق مدنی و سیاسی، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و محیط زیست را نیز با تهدید جدی مواجه می‌کند. البته این تنها جنگ نیست که صلح را تهدید می‌کند، بلکه همانطور که در مباحث پیشین گفته شد، توسعه ناپایدار و نامتوازن و بدون در نظر گرفتن حق بر محیط زیست سالم و حق بر توسعه، می‌تواند صلح و امنیت را در جامعه جهانی به خطر اندازد (فیروزی، ۱۳۸۴: ۷۸). لذا، امروز در پرتو ارتباطات بین المللی حق بر صلح به عنوان ملزومات حقوق بنیادین بشر می‌باشد و ضرورت جایگاه حقوق همبستگی در الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت در کنار عوامل دیگر پیشرفت، همان طور که در قبل به آن اشاره شد، می‌تواند در راستای احیای تمدن ایرانی اسلامی و نوعی همبستگی بین المللی گامی اساسی باشد.

۶-۲-۶. سازوکارهای اجرای حق بر تعیین سرنوشت در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت اصل ۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بیان می‌کند: حاکمیت مطلق بر جهان و انسان از آن خداست و هم او انسان را بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم ساخته است. هیچ کس نمی‌تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا در خدمت منافع فرد یا گروهی خاص قرار دهد. با توجه به این اصل در اسلام حاکمیت از آن خداست، اما خلافت انسان و حق او بر تعیین سرنوشت اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و... می‌تواند زمینه را برای حاکمیت اسلامی بوجود آورد. در آیه ۱۱ سوره رعد نیز قرآن می‌فرماید: «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی لایغیروا ما بانفسهم»، خداوند حال هیچ قومی را تغییر نمی‌دهد تا زمانی که خود آنها بخواهند. حق بر تعیین سرنوشت، یکی از مهمترین چالش‌های در بین دولتها می‌باشد که در صورت عدم دستیابی به آن به عنوان یک دولت وابسته و تحت الحمایه قلمداد می‌شوند. این حق در اسناد مختلف حقوق بشری مطرح شده و مورد بررسی قرار گرفته و از جمله حقوق و آزادی‌های انسانی قلمداد می‌شود که با توجه به آن، تمامی افراد و گروه‌های اجتماعی، صرف نظر از قومیت، نژاد، دین و مذهب یا جنسیت بتوانند، اعمال خود را انجام دهند (هاشمی، ۱۳۹۱: ۵۲۴). هر چند این حق مطرح شده، اما دخالت‌های سیاسی و نظامی چند برابر شده است و با استفاده از تبلیغات شدید رسانه‌های جمعی تلاش می‌شود، باور جدیدی را در اذهان جامعه قرار دهند. حکم وظیفه که در برخی شرایط تبدیل به حق مداخله می‌شود و عنوان بشردوستانه به خود می‌گیرد (ژاندر، ۱۳۸۲: ۱۹۴). تحولات نظام بین‌المللی و پایان دوران استعمارگری، توجه روزافزون به حقوق بشر، دموکراسی و ترویج مفهوم مشروعیت دموکراتیک، به تدریج مفهوم حق تعیین سرنوشت را متحول گردانید و جنبه‌ی داخلی این حق، یعنی مشارکت آزادانه همه‌ی مردم در انتخاب حاکمان و نحوه‌ی اداره‌ی کشور را مورد تأکید قرار داد (فرج زاده، ۱۳۹۰: ۱۸۹). هر چند در این میان، برخی کشورهای استعمارگر با استفاده از لفاظی‌های تمسخر آمیز تلاش دارند از تناقضات منشور سازمان ملل متحد، مانند بکار بردن اصل عدم مداخله در منشور ملل متحد و ابزار قراردادن حفظ صلح، توسط اعضای شورای امنیت سازمان ملل متحد بهره برداری نمایند (فرج زاده، ۱۳۹۰: ۱۹۱). لذا با استناد به موارد مطروحه فوق و اینکه عدالت اسلامی و تحقق یافتن حقوق احاد مردم که در آیات و روایات اسلامی مورد توجه قرار گرفته است، با اجرای حق بر تعیین سرنوشت متجلی می‌شود. حقوق همبستگی در اسلام از دو بعد نظری و

تاریخی قابل بررسی است؛ از بعد نظری، بسیاری از مفاهیم اساسی حقوق همبستگی در منابع اصیل اسلامی، یعنی کتاب و سنت در قالب سنتی آن مورد تأکید واقع شده است، کرامت ذاتی انسان، حق حیات و حق بر خورداری از زندگی مطلوب، از جمله حقوق اساسی ای هستند که در دیدگاه اسلام مورد تأکید واقع شده است. در واقع حقوق اساسی فوق در بستری از شرایط سیاسی و اجتماعی محقق می‌شود که در آن حقوق و آزادی‌های سیاسی افراد مورد توجه واقع شود. از همین رو، در منابع اصیل اسلامی بر عدالت، برابری حق تعیین سرنوشت و حق مقابله با ظلم مورد اشاره قرار گرفته است. اصل مسئولیت همگانی در اسلام بیان‌کننده‌ی این موضوع است که هر فردی هم مسئول اعمال و رفتار خویش است و هم نسبت به جامعه مسئولیت دارد، دیدگاهی که حقوق همبستگی متکی به آن است. پیامبر اسلام می‌فرماید: «کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیتة، یعنی همه افراد جامعه نسبت به خود و نسبت به جامعه مسئولیت دارند و در روایتی مشهور از پیامبر (من اصبح و لا یهتم بامور المسلمین، فلیس بمسلم، هر کس صبحگاه از خواب بیدار شود و در اندیشه مسلمانان نباشد، مسلمان نیست)». این روایت به حق تعیین سرنوشت جمعی و فردی تأکید دارد (توسلی نائینی و شیرانی، ۱۳۹۵: ۸۰). یکی از مهمترین منابع و اسناد در زمینه‌ی حقوق بشر اسلامی اعلامیه قاهره می‌باشد. هر چند این اعلامیه دارای نواقصی می‌باشد، ولی مباحث نو و جدیدی را هم بیان می‌نماید. در بندب ماده یازده اعلامیه قاهره بیان شده است که استعمار به انواع گوناگونش و به اعتبار اینکه بدترین نوع بردگی است، شدیداً مورد تحریم می‌باشد و ملت‌هایی که از آن رنج می‌برند، حق دارند که از آن رهایی یافته و سرنوشت خویش را تعیین کنند. تمامی دولت‌ها و ملت‌ها نیز موظفند از این گروه در مبارزه علیه نابودی هر نوع استعمار و اشغال‌یاری نمایند» (اعلامیه قاهره، مصوب ۱۹۹۰). در آموزه‌های اسلامی به رسمیت شناختن حق بر تعیین سرنوشت و تمرکز بر ملت‌ها و دولت‌های مستقل بر اساس همزیستی مسالمت‌آمیز تأکید شده است. لذا حق بر تعیین سرنوشت باید در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت تدوین شود تا جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر جایگاه تمدنی خود در بین کشورهای اسلامی به عنوان محور تعاملات و همبستگی و مبارزه با استعمار قرار گیرد چرا که از دیدگاه آموزه‌های اسلامی ریشه حق بر تعیین سرنوشت در فطرت انسان وجود دارد (توسلی نائینی و شیرانی، ۱۳۹۵: ۸۶).

۷-۲-۶. سازوکارهای اجرای حق بر کمک‌های انسان دوستانه در سند الگوی ایرانی اسلامی

پیشرفت

حق بر کمک‌های بشردوستانه در موازین بین‌المللی یکی از حق‌های انسانی در طیف نسل سوم حقوق بشر (حقوق همبستگی) محسوب می‌شود که تعهدی را متوجه جامعه بین‌المللی اعم از دولت‌ها و ملت‌ها برای اعطاء کمک‌های انسان دوستانه می‌کند. در چنین شرایطی اعطای کمک‌های بشردوستانه از سوی کشورهای همسایه و سایر کشورها به مردم حادثه‌دیده، دارای اهمیت فوق‌العاده زیادی است، زیرا بدون این گونه کمک‌ها جان‌شمار زیادی از مردم حادثه‌دیده در خطر خواهد بود و البته این یک وظیفه‌ی انسانی است که هر فرد در موقع نیاز به ممنوع خود کمک کند. این از حقوق اساسی بشری تلقی می‌گردد که فرد را زمانی که در مقابل حوادث طبیعی، دچار خسارت می‌گردد، کمک کنند که از وظایف مهم کشورها می‌باشد و مبنای این حق را نیز مواد ۳ و ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر می‌تواند، بیان کرد و این حادثه یا بلا از اراده‌ی فرد قربانی خارج است و شرایطی بوجود می‌آید که حق افراد برای داشتن زندگی مطلوب در برخورد با این گونه شرایط به حالت تعلیق در می‌آید (عسکری و ساعد و کیل، ۱۳۸۹: ۷۴). لذا بسته به میزان خسارت بوجود آمده، مقدار کمک‌ها هم باید بیشتر باشد، ماده ۲۳ کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹ در مورد حمایت از اشخاص غیر نظامی در زمان جنگ بیان می‌کند: «هر دولت متعهد به محموله‌های دارو و لوازم بهداشتی که برای اسکنه غیر نظامی دولت متعهد دیگر حتی دشمن فرستاده شود، اجازه ارسال خواهد داد. همچنین ماده ۵۴ پروتکل اول الحاقی، تأکید بر عدم استفاده از سلاح گرسنگی دارد و بیان می‌کند گرسنه نگه داشتن غیر نظامیان به عنوان یک روش جنگی ممنوع می‌باشد». در قطعنامه‌هایی که در سالهای ۱۹۸۸ و ۱۹۹۰ با اجماع به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل رسید، کمک‌های انسان دوستانه به حادثه‌دیدگان از بلایای طبیعی و وضعیت‌های اضطراری مشابه، مورد اشاره قرار گرفت. اصول راهنمای مربوط به حق بر کمک‌های انسان دوستانه در آوریل ۱۹۹۳ در شورای انیسیتیتو بین‌الملل حقوق بشردوستانه نیز مورد تأکید قرار گرفت (پاتروچیک، ۱۹۹۵: ۱۰۱۲-۱۰۴۰). لذا، یکی از موضوعات حق بر کمک‌های انسان دوستانه، بلایای طبیعی است که از ابتدای حیات بشر در روی کره‌ی زمین زندگی آدمی را تحت تأثیر خود قرار داده است. بلایای طبیعی انواع گوناگونی دارند: سیل، زلزله، طوفان، گردباد، سونامی، تگرگ، بهمن، رعد و برق، خشکسالی و آتشفشان، بیماری‌های

همه‌گیر، نمونه‌هایی از این بلایا هستند. جایی که وابستگی‌های متقابل در حال ظهور کشورها؛ مانند نیاز به کمک‌های بشردوستانه در برخورد با بلایای طبیعی باعث می‌شود در جهان معاصر دیگر مصمم‌ترین کشورها هم نتوانند مشکلات پیش روی خود را به تنهایی حل کنند. ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی دولت‌ها را متعهد نموده است که امکانات لازم را در جهت کاهش مرگ و میر و پیشگیری در مقابل بیماری‌ها و حفظ بهداشت و ایجاد شرایط مناسب برای کمک‌های انسان‌دوستانه به عمل آورند و هنگامی که ارائه‌دهندگان خدمات بهداشتی با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی افراد، رفتارهای متفاوت و خدمات متفاوتی به آنان می‌دهند (رئیس‌ی و رشیدی، ۱۳۹۶: ۲۰). حقوق افراد تزییع شده و کمک‌های انسان‌دوستانه تغییر جهت داده و برای افرادی در نظر گرفته می‌شود که یا از نظر اقتصادی توان بالایی دارند و یا ارتباط اداری و رانندی با ارائه‌دهندگان خدمات بهداشتی دارند. در صورتی که در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت حق بر کمک‌های انسان‌دوستانه در نظر گرفته شود از برخی مفاسد رانندی و تبعیضی جلوگیری شده و همه از این کمک‌ها استفاده نموده و حقوق افراد رعایت خواهد شد. نمونه بارز آن را در اپیدمی بیماری کوید ۱۹ (کرونا) در جهان و ناتوانی کشورهای توسعه‌یافته و ابرقدرت از جمله ایالات متحده آمریکا، انگلیس، آلمان، چین و... در پیشگیری از بیماری کرونا ملاحظه کرد. به عبارت بهتر، مسائل حقوق همبستگی به نحوی است که حل و فصل آن‌ها از عهده چند کشور بر نمی‌آید و کل جامعه بین‌المللی باید در حل آن‌ها مشارکت و همبستگی داشته باشند. نقش این موضوع در این جا مشخص می‌شود که کشوری که به تنهایی عمل می‌کند، دیگر نمی‌تواند حتی تعهدات خود را نسبت به حق‌های مطرح در نسل‌های اول و دوم حقوق بشر نیز ایفا کند. بر اساس حقوق همبستگی فرد فرد ابناء بشر منتفع واقعی و مخاطب نهایی این حقوق خواهند بود و همه بشریت از همبستگی بین‌المللی استفاده خواهند کرد. شدت بلایای طبیعی و آثار مخرب آن به گونه‌ای است که کشورهای حادثه دیده - که غالباً در زمره‌ی کشورهای در حال توسعه هستند - به تنهایی قادر به پاسخگویی به مشکلات ناشی از آن نیستند و بدین لحاظ برای مواجهه با چنین مشکلاتی ناچار از استمداد کمک از کشورهای دیگر هستند. در این جاست که بر اساس مفاد نسل سوم حقوق بشر، تمامی عناصر حقوق بین‌الملل از جمله کشورها و سازمان‌های بین‌المللی به عنوان متعهدین اولیه به اعطای کمک‌های بشردوستانه به کشور حادثه دیده، مکلف به برطرف کردن این نیازها و

وابستگی‌های متقابل خواهند بود. عرف‌های موجود در زمینه کمک‌های بشردوستانه، وجود حق بر کمک‌های بشردوستانه را تصدیق می‌کنند. ماهیت این حق، یک حق جمعی است که همگان (افراد، دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و جامعه بین‌المللی به عنوان یک کل) را ملزم به کمک می‌کند. برخی از مطالعات انجام شده بر این باورند که چنین حقی برای الزام‌آوری عملی باید به صراحت در اسناد بین‌المللی مانند معاهدات چندجانبه به رسمیت شناخته شود. در اصل ۲۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اشاره می‌کند که دولت موظف است بر خورداری از تأمین اجتماعی از نظر حوادث و نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی را برای همه افراد تأمین کند. لذا صراحت تدوین حق بر کمک‌های انسان‌دوستانه که از مصادیق حقوق همبستگی است در سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت ملاحظه می‌گردد.

۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

الگوهای توسعه‌ی غربی که در قرن اخیر رواج پیدا کرده، الگوی اقتصادی نئولیبرالیسم را ترویج می‌کند و آنقدر مورد توجه و حمایت نخبگان جامعه قرار گرفته که شهروندان عادی از نقد آن هراس دارند و صدای مخالفان این الگوچه در فرانسه باشند و یا ایالات متحده آمریکا با زور باتوم خفه می‌شود و به شکل خنده‌داری لیبرال و دموکراسی خوانده می‌شود. متأسفانه در قرن اخیر نگرش اشراف‌سالارانه یا نژادپرستانه و طبقاتی گسترش پیدا کرد، در نتیجه تمرکز ثروت و شدت فقر را در برداشته است و نیاز به یک الگوی پیشرفت که الگوهای مطرح را به چالش بکشد و توان اجرایی در جامعه بین‌الملل و بویژه کشورهای اسلامی را داشته باشد، بیشتر احساس می‌شود و لزوم برنامه‌ریزی در این خصوص و نگاه بین‌المللی و ارائه راهکارهایی که در نظام بین‌الملل کنونی محقق گردد و در جهت پیشرفت همه‌جانبه‌ی انسان و کشورهای اسلامی باشد. در عصر حاضر نهضت تعاون، زندگی میلیون‌ها انسان را تحت تأثیر قرار داده است. نیاز به روابط اجتماعی و اینکه ذاتاً، انسان به دنبال تشکیل اجتماع و مشارکت اجتماعی است و دین اسلام نیز بر وحدت سفارش نموده و پرهیز از تفرقه را تأکید می‌کند. لذا اصل تعاون به عنوان یکی از اصول اسلامی مطرح و مسلمانان را به تحقق این اصل سفارش می‌کند. استفاده از تعاون در الگوی اقتصادی کشورهای مختلف، حتی در شرایط مختلف سیاسی و حقوقی نشان از موفقیت این اصل همبستگی و همکاری است. چرا که تعاون نفع عمومی را در پی دارد و

باعث پیشرفت خواهد شد، پیشرفتی که ریشه‌کنی فقر را در برنامه‌های خود دارد و مثل الگوهای توسعه صرفاً، منافع اقتصادی را مدنظر ندارد، بلکه فرد، همکاری و همبستگی عمومی، توزیع عادلانه ثروت و حقوق طبیعی مورد توجه آن می‌باشد. تحقق این الگو به‌عنوان سنگ بنای ساختن ایرانی پویا و متفکر در عرصه جهانی می‌طلبد تا همه اندیشمندان داخلی خود را در آن مشارکت دهند. اگر نظام بین‌الملل، سازمان یابد و حقوق همبستگی که بالقوه در حقوق اساسی کشورها وجود دارد در تئوری و عمل نیز تنظیم شود، در این صورت دیگر دولت‌ها برای حفظ و حراست خویش، نیازی به فرضیه خلاف واقعیت استقلال نخواهند داشت. در این صورت تئوری‌های اقتصادی و سیاسی مرکانتلیسم و موازنه‌ی قوی و پیشرفت یک دولت را به ضرر پیشرفت و ترقی دولت‌های دیگر می‌دانست، از بین می‌رود و جای خود را به همبستگی بین‌المللی خواهد داد که با توجه به آن، سرنوشت مردم به هم مربوط می‌شود و ترقی و تعالی ملل به یکدیگر وابسته می‌باشد و پیشرفت یک ملت در بهبود وضع سایر ملل اثر می‌گذارد. در اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی بر دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیر محارب، سعادت انسان در جامعه بشر تأکید شده است. در دهه‌های اخیر به علت پیشرفت‌های زیادی که در زمینه‌های مختلف بوجود آمده، یک همبستگی در زندگی و سرنوشت ملل و مردم شده است. به تبع آن به مرور از استقلال کشورها کم شده و همبستگی بیشتر می‌شود، لذا هر اقدام یا اتفاقی که در جهت ایجاد و توسعه‌ی حقوق همبستگی به عمل آید، باعث همکاری بیشتر بین ملت‌ها و موجب افزایش ارزش هویت بشر خواهد شد. لذا، از مقدمات و الزامات احیای تمدن نوین اسلامی تعامل و همبستگی علمی، سیاسی و حقوقی است که کشورهای مسلمان باید از تجربیات یکدیگر استفاده نموده و به انتقال این تجربیات و نشر آنها گامی در جهت همبستگی و احیاء تمدن اسلامی برداشته شود و جمهوری اسلامی نیز ارائه‌ی الگوی ایرانی اسلامی و تثبیت حقوق همبستگی در این الگو پیشگام در احیاء تمدن اسلامی باشد.

منابع

۱. امین زاده، الهام (۱۳۹۸). «راهکارهای حقوقی تحقق الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت»، هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۲۲ و ۲۳ خردادماه، دانشگاه تهران، ص ۵.
۲. انصاری، باقر (۱۳۹۰). «مبانی حقوق همبستگی»، فصلنامه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۲، شماره ۴، ص ۲۲.
۳. توسلی نائینی، منوچهر و شیرانی، فرناز (۱۳۹۵). «حق بر تعیین سرنوشت در اسلام و حقوق بین الملل»، فصلنامه پژوهشی تطبیقی حقوق اسلام و غرب، سال سوم، شماره اول، ص ۸۰.
۴. جمالی، حمیدرضا (۱۳۸۹). «میراث مشترک بشریت: مفهوم و کاربرد آن در حقوق بین الملل»، دانشنامه حقوق و سیاست، دانشگاه علوم و تحقیقات، شماره ۱۴، ص ۷۱.
۵. حسینی، سیدمحمد و محمدی، مهرداد (۱۳۹۶). «واکاوی حق بشر بر محیط زیست»، دوفصلنامه حقوق بشر اسلامی، سال ششم، شماره دوازدهم، ص ۱۴۴.
۶. رشیدی، احمدرضا و رئیس، لایلا (۱۳۹۶). «بررسی آثار فساد مالی بر حقوق بشر»، فصلنامه توسعه اجتماعی، دوره ۱۱، شماره ۴، ص ۲۰.
۷. رئیس، لایلا و امیری، مجاهد (۱۳۹۸). «حقوق همبستگی والگوی پیشرفت اسلامی ایران»، هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۲۲ و ۲۳ خرداد ماه، دانشگاه تهران.
۸. ژاندر و مونیک، شمیلیه (۱۳۸۲). سیری در حقوق بین الملل، ترجمه مرتضی کلانتریان، تهران: انتشارات آگاه، چاپ اول.
۹. ذاکریان، مهدی (۱۳۹۲). همه حقوق بشر برای همه، تهران: نشر میزان، چاپ اول.
۱۰. شاه ولی، منصور (۱۳۹۶). «الگوی پایه محیط زیست اسلامی ایرانی پیشرفت»، دوفصلنامه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، سال پنجم، شماره دهم، ص ۱۳۶.
۱۱. شیلتون، دینا و کیس، الکساندر (۱۳۹۶). کتابچه قضایی حقوق محیط زیست، ترجمه عبدالهی محسن، تهران: خرسند، چاپ دوم.
۱۲. ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۷). حقوق بین الملل عمومی، تهران: انتشارات میزان.
۱۳. عربی، سیدهادی و لشکری، علیرضا (۱۳۸۳). توسعه در آینه تحولات، تهران: انتشارات سمت.
۱۴. فرج زاده، سکینه و نوزانی، بهرام (۱۳۹۰). «شورای امنیت سازمان ملل متحد و تعارض

- اصل حق تعیین سرنوشت ملت ها با اصل حاکمیت ملی مورد کوزوو»، پژوهشنامه علوم انسانی، تهران، ص ۱۸۹.
۱۵. فیروزی، مهدی (۱۳۸۴). «حقوق محیط زیست»، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ اول.
۱۶. ممتاز، جمشید و رنجبریان، امیرحسین (۱۳۹۳). «حقوق بین الملل بشردوستانه»، تهران: میزان، چاپ چهارم.
۱۷. کارگروه حقوق همبستگی (۱۳۸۸). «آشنایی با حقوق همبستگی»، امور تحقیق و پژوهش کمیته حقوق بشر اسلامی ایران، شماره ۱، تهران
۱۸. مرادی، حسن (۱۳۹۶). «حقوق محیط زیست بین الملل»، تهران: میزان، چاپ دوم.
۱۹. مضطرزاده، حامد و حاجتی، وحیده (۱۳۹۳). «تحلیلی بر روند شکل گیری پارادایم توسعه شهری پایدار»، دوفصلنامه پژوهش منظر شهر، سال اول شماره دوم، ۸۸.
۲۰. مختاریان پور، مجید (۱۳۹۵). «مدل فرایندی الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت»، دوفصلنامه علمی پژوهشی الگوی پیشرفت اسلامی ایران، سال چهارم، شماره هشتم، پاییز و زمستان، ص ۲۵.
۲۱. مولایی، یوسف (۱۳۸۶). «نسل سوم حقوق بشر و حق به محیط زیست سالم»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۴: ص ۲۷۶
۲۲. مولایی، یوسف (۱۳۸۹). «حق توسعه اذاعای سیاسی تا مطالبه حقوقی»، فصلنامه سیاست، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۰، شماره ۴.
۲۳. مومنی راد، احمد و برخی، نسیم (۱۳۹۴). «رعایت مقررات و ملاحظات زیست محیطی کشور در بهره برداری از منابع نفتی به منظور رعایت حق بر محیط زیست سالم»، دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، سال چهارم، شماره نهم، ص ۱۳۵
۲۴. وکیل، امیر ساعد و عسکری، پوریا (۱۳۹۱). نسل سوم حقوق بشر حقوق همبستگی، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ دوم.
۲۵. هاشمی، سید محمد (۱۳۹۱). حقوق بشر و آزادیهای اساسی، تهران: نشر میزان.
۲۶. اعلامیه قاهره، ۵ اوت ۱۹۹۰.
۲۷. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
۲۸. کنفرانس ریو ۲۰۱۲

29. Bulent, A. (2004). Rethinking Third Generation Human Rights. Ankara. p125
30. Patriotic, J. (1995). Humanitarian Assistance Humanitarian International. in: International Legal Issues Arising under the United nations Decade of International law
31. Document,39/11,12noamber,1984
32. Document,132/41,4desamber,1986
33. Document, a /hr. /wag / carp, 2013